

Σ Υ Ν Α Ν Τ Η Σ Ε Ι Σ

* Μικρές Δοκίμες Συγκριτικής Φιλολογίας *
Επιμέλεια: Δημήτρης Ἀγγελᾶτος

ΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ROUSSEAU ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ:
ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ «ΣΥΜΠΑΘΕΙΑ» ΚΑΙ ΜΙΜΗΣΗ
(ἢ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Ι.Γ. ΠΙΤΣΙΠΟΥ)

Γιὰ τὴν Αἰκατερόη Κομμαριανοῦ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ROUSSEAU γιὰ τὴ διάδοση τοῦ ὁποῖου στοῦ ἑλληνικό κοινό καιριο ρόλο διεδραμάτισε ὁ Κοραῆς¹, προκάλεσε μιὰ ἀξιοσημείωτη ἔνταση καὶ ἀντιπαραθήση ἀπόψεων στοὺς κύκλους τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ἀπὸ τὴν τελευταία ἰδιαίτερα δεκαετία τοῦ 18ου μέχρι τὴν πρώτη δεκαετίαν τοῦ 19ου αἰώνα. Ἐνῶ βεβαίως ἦταν δεδομένη ἡ ἀρνητικὴ στάση τῶν ἀντιπάλων τοῦ Διαφωτισμοῦ², μέ προεξάρχοντα τὸ Πατριαρχεῖο.

Ἡ ἔνταση ὡς πρὸς τὸν Rousseau στοῦ ἑσωτερικοῦ τῶν λογίων τοῦ Διαφωτισμοῦ ὀφειλόταν βασικά στὴν παρεξήγηση τῶν θέσεών του εἰδικά ὡς πρὸς τὴν πρωταρχικὴ ἀγαθότητα τῆς φύσης καὶ τὸν φυσικό-αὐθεντικό ἀνθρώπο· τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Rousseau σχετικὰ μέ τὰ ζητήματα αὐτὰ ἐσπιαζόταν, παρὰ τὴν ἀρκετὴ παλινδρομήσεις του ὅπως αὐτὲς φαίνονται στοῦ *Discours sur l' inégalité* καὶ στοῦ *Emile*, ὄχι τόσο σὸν πρωτόγονο ἄλλὰ σὸν «φυσικό» ἀνθρώπο πού ζεῖ ἐν κοινωνία (σὲ ἀντίθεση μέ τὸν «φυσικό» ἀνθρώπο πού ζεῖ στὴ φύση)³. Οἱ ἀντιφατικὲς ροπὲς τῶν Διαφωτιστῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἔπαιρναν ἐνίοτε διαστάσεις: ἔτσι ἐνῶ ἀμφισβητεῖται ἀκόμα καὶ στοὺς προλόγους μεταφρασμένων ἔργων του (1818/1828) τὴν ὑπεράσπισή του «ἀνάλαμψάνει» ὁ Λόγιος Ἐρμῆς (1819)⁴.

Χαρακτηριστικὴ ὡστόσο γιὰ τὴν παρεξήγηση αὐτὴ εἶναι τόσο ἡ στάση τοῦ Δ. Καταρτζῆ (: «Ὅθεν, δὲν ἔχει καμμιά ἄλλη φιλοσοφία, παρὰ νὰ κατατείσῃ μ' ἐνῆρα-

δεια καὶ πολυμάθεια ὄλον τὸν κόσμον νὰ πάρουνε τὰ ὄρη καὶ τὰ βουνά, καὶ νὰ ξαναγένουν ἀνόητοι κ' ἄλαλοι καὶ φθάνωντας σ' αὐτὴν τὴν εὐδαιμονία, νὰ σβύσουνε τὴ φωτιὰ πῶφερ' ὁ Προμηθεύς, καὶ νὰ τζαχίσουν τ' ἀλέτρι πού πρωτομεταχειρίστηκε ὁ Τριπόλεμος. Σ' ἓνα τέτοιο λοιπὸν δίπουν κ' ἀπτερο ζῶο, τί ἄλλο πρᾶγμα εἶν' τάχα στὴν διαγωγή του τύπος ἀρμοδιότερος, παρὰ μόνε καὶ μόν' ὁ θεός Ἄπις; Ἀπορῶ τὸν τέτοιο γιατί τὸν εἶπανε ἄθεο, ὄχι ἀπάνθρωπο»⁵), ὅσο καὶ τοῦ Β. Λέσβιου ὁ ὁποῖος φθάνει μάλιστα στοῦ σημείου νὰ θεωρεῖ τὸν Rousseau ἐχθρὸ τῆς ἀνάπτυξης τοῦ πολιτισμοῦ, ἐξισώνοντάς τον μέ τὸν Ἀθ. Πάριω⁶.

Οἱ συγκεκριμέναι θέσεις τοῦ Rousseau, μέ τὸν τρόπο πού γίνονται κατανοητὲς καὶ ἀξιολογοῦνται, τοποθετοῦνται πλέον μέ προγραμματικό, θὰ λέγαμε, τρόπο στὸν ἀντίποδα τῶν θεμελιακῶν ιδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, οἱ ὁποῖες συγκλίνουν στὴν ἀναγκαιότητα τῆς συνεχοῦς προόδου καὶ διαπαιδαγώγησης τοῦ Γένους, καὶ ὀρίζουν a contrario ἓναν ἄξονα ἀναφορῶν, πού ἐπεκτείνεται καὶ στὴ λογοτεχνία. Ἔτσι στὴ χορεία τῶν ἐπικριτῶν ἐρχεται ἀπρόσμενα νὰ προστεθεῖ τὸ 1848 μέ ἓνα ἐκ πρώτης ὄψεως παράξενο κείμενο (: *Ὁ Πίθηκος Ξοῦθ*)⁷ ὁ μυθιστοριογράφος Ἰάκωβος Γ. Πιτσιπίος ὁ ὁποῖος εἶχε δημοσιεύσει ἐννέα χρόνια νωρίτερα τὸ μυθιστόρημα *Ἡ Ὀρχανὴ τῆς Χίου* (1839)⁸, ἡ συγγραφή τοῦ ὁποῖου φαίνεται ὅτι εἶχε τελειώσει τὸ 1834⁹.

Ἡ περίπτωση τοῦ Πιτσιλίου ἀποκτᾶ σέ αὐτά τὰ συμφραζόμενα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἂν λάβει κανεὶς ὑπόψη του τίς ἐντυπωσιακές διαφορές ἀφηγηματικῆς καὶ αἰσθητικῆς - ἰδεολογικῆς εὐρύτερα τάξεως ἀνάμεσα στὰ δύο μυθιστορήματα.

Πιό συγκεκριμένα, ὅσον ἀφορᾷ στὰ ζητήματα τῆς ἀφηγηματικῆς τέχνης, διαπιστώνεται τὸ πέρασμα ἀπὸ ἓνα συμβατικό ρομαντικό μυθιστόρημα χωρισμοῦ, περιπετειῶν καὶ ἐπανεύρεσης δύο ἐρωτευμένων, τὸ ὁποῖο διέθετε ὅλα τὰ ἀπαραίτητα συστατικά γιὰ μιά εὐρεία διάδοση, ὅπως ἄλλωστε καὶ συνέβη¹⁰, σέ ἓνα μυθιστόρημα πού καταφέρει νά συνδυάσει μὲ ἐντυπωσιακὴ ὠρμότητα τὸ ρεαλισμὸ (ὑπὸ τὴν ἀπακτὴ γωνία τῆς ἀπάρας τῶν «ἠθ[ῶν] τοῦ αἰῶνος») καὶ τὸ φανταστικὸ στοιχείο¹¹.

Ὁ *Πίθηκος Ζούθ* δημοσιεύεται σέ ἑπτὰ συνέχειες στὸ περιοδικὸ *Ἀποθήκη τῶν Ὠφελίμων καὶ Τερπνῶν Γνώσεων* πού ἐξέδιδε ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας στὴ Σύρο· ὡστόσο ἂν καὶ φαίνεται ὅτι τὸ κείμενο εἶχε ὀλοκληρωθεῖ, δὲν δημοσιεύθηκε παρά τὸ πρῶτο μέρος ἢ, ὅπως θεωρεῖ ὁ Ν. Βαγενᾶς, τὸ μεγαλύτερο τμήμα του¹².

Τὸ μυθιστόρημα αὐτὸ στηρίζεται σέ μιά σειρά *ἀντιστροφῶν*, κινεῖται, θά λέγαμε, σέ ἓναν *ἀναποδογυρισμένο* κόσμον ἰδεῶν καὶ ἀξιῶν, τὸν ὁποῖο θεματοποιεῖ συστηματικὰ σέ ὅλο του τὸ εὖρος. Σατιρίζεται ἔτσι τόσο ἡ ἀρχικὴ καὶ μηχανικὴ προσκόλλησι στὸν εὐρωπαϊκὸ τρόπο ζωῆς, πού εἰσβάλλει καταλυτικὰ στὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα τῶν πρώτων μετεπαναστατικῶν χρόνων, προκαλώντας τεράστια ἰδεολογικὰ καὶ συνειδησιακὰ ρήγματα, ὅσο καὶ ἓνας ἄλλος περιεχομένου μιμητισμὸς πού ἔχει τὴν ὄψη τοῦ «ὑπερελληνισμοῦ»¹³ καὶ ἀφορᾷ στὴν ἐμφαση μὲ τὴν ὁποία τονίζεται ἡ συνέχεια τῆς ἐνδοξῆς ἀρχαιότητος στὴ νέα Ἑλλάδα τοῦ 19ου αἰῶνα.

Ἡ σάτιρα αὐτὴ καλύπτει τὸν πρῶτο ἀπὸ τοὺς δύο βασικοὺς στόχους τοῦ μυθιστορηματοῦ· ὁ δεῦτερος ἀναφέρεται σέ ἓνα ἄλλο σκάνδαλο «τοῦ αἰῶνος», πού σχετίζεται ἀσφαλῶς μὲ τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ ἀνήκει σέ διαφορετικὸ πλαίσιο συμφραζομένων. Πρόκειται γιὰ τὰ περιηγητικὰ κείμενα καὶ τὴν ψευδῆ εἰκόνα τῆς

Ἑλλάδας πού διοχέτευαν στὸ ἐξωτερικὸ, μὲ ἐξασφαλισμένη, λόγω τοῦ «ἐξωτικοῦ» περιεχομένου τους, ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία. Μὲ ἀφορμὴ λοιπὸν τὸ πόνημα τοῦ J.S. Bartholdy, *Bruchstücke zur nacher Kenntniss des heutigen Griechenlands* (1805)¹⁴, καταδικάζεται μιά περιηγητικὴ, συγγραφικὴ καὶ ἰδεολογικὴ στάσις: οἱ περιηγητὲς δὲν ἔλκονται παρά ἀπὸ τὸν πόθο τῆς δημοσιότητος τοῦ ὀνόματός τους, γι' αὐτὸ καὶ παραβαίνουν τοὺς στοιχειώδεις κανόνες πού ἐπιβάλλει τὸ συγκεκριμένο εἶδος συγγραφῆς τους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους δεσπόζει ἡ αὐτοψία. Ἐτσι στηρίζονται ἀβασάνιστα σέ ἀνεξέλεγκτες καὶ ἐπιδρομικὲς πηγές καὶ ἀναγράφουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, μὲ ἀποτελέσματα νά *διαστρέφουν* τὴν πραγματικότητα.

Εἶναι εὐγλωττὴ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ ἡ κατάλυτικὴ κριτικὴ τοῦ Κοραῖ γιὰ τὸν Bartholdy καὶ τὸ ἰδεολογικὸ - ἀξιολογικὸ ὑπόβαθρο πού στήριξε τὸ πόνημά του, σέ ἀρκετὰ σημεῖα τῶν «Προλεγόμενων» τῆς ἐκδόσεως τῶν *Βίων* τοῦ Πλουτάρχου (1809)¹⁵: τὴν κριτικὴ αὐτὴ φαίνεται νά προϋποθέτει ὁ Πιτσιλιός. Ἐπαρκῆσαι ἔτσι τὴ μονομέρεια¹⁶, τὴν ἐμπάθεια καὶ τὴν «*κνικὴ ἀσπλαχνία*» τοῦ γερμανοῦ περιηγητῆ, πού τὸν ἐμπόδισαν νά δεῖ καὶ νά ἐννοήσῃ τὴν οὐσία καὶ τὴ μεγάλη προσπάθεια γιὰ τὴν ἀναγέννησι τῆς Ἑλλάδας· στὸ πλαίσιο αὐτὸ ὁ Κοραῖς ὑπογραμμίζει τὰ «ἐφόδια» πού πρέπει νά διαθέτει ὁ περιηγητὴς καὶ πού ἀποτελοῦν φυσικὰ τὰ ἐρείσματα τοῦ συγκεκριμένου εἴδους συγγραφῆς, δηλαδὴ «*Νοῦν*» καὶ «*Φιλανθρωπία*», ἐπεξηγώντας: «*Νοῦς διὰ νά παραβάλλῃ τὰ κακὰ καὶ τὰ καλὰ τοῦ ἱστορουμένου ἔθνους πρὸς τὰ κακὰ καὶ τὰ καλὰ ἄλλου γνωστοῦ ἔθνους, καὶ νά τὰ ζυγίξῃ ἀδεκάστως εἰς τῆς δικαιοσύνης τὴν στάθμην. Φιλανθρωπία, διὰ νά μὴ προσκολλᾶται, ὡς ἡ μνία, εἰς τὰ κοπρία τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ νά ἀπανθίσῃ, ὡς ἡ μέλισσα, καὶ τὰ εὐρισκόμενα καλὰ εἰς αὐτό*»¹⁷.

Ὁ Κοραῖς ἀντιταραθῆται χωρὶς περιστροφές τὴν τυφλότητα τοῦ Bartholdy καὶ βεβαίως τοῦ κειμένου του, στὴ ζῶσα πραγματικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· νεκροὶ συγγραφεῖς καὶ κείμενα ἀπὸ τὴ μιά, ζωντανοὶ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν ἄλλη: «*Ἴδεν ὅλα τῆς*

Ἑλλάδος τὰ ἀσπεῖα· ἀλλὰ τὸν νοῦν καὶ τὴν σημερινὴν ἠθικὴν κατάστασιν τῶν κατοικούντων αὐτὰ τόσοσιν ὀλίγον ἐγνώρισεν, ὅσον καὶ ἂν τὰ περιήχεται κομώμενος καὶ περιφερόμενος εἰς ξυλοκράββατον, βασταζόμενον ὑπὸ τεσσάρων»¹⁸.

Ἐπάγει λοιπὸν στὸ μυθιστόρημα τοῦ Πιτουτίου μιά ἀντιστροφή σατιρική (: τὰ ἦθη τῆς σύγχρονης τοῦ συγγραφέα Ἑλλάδας) καὶ μιά παρόλληλη, ἀξελώριστη, παρωδιακῆς τάξεως¹⁹, πού στοχεύει στὸ συγκεκριμένο γραμματειακὸ εἶδος τῶν περιηγητικῶν κειμένων. Ὡστόσο καὶ στίς δύο περιπτώσεις ἀναδεικνύονται ἄνθρωποι πού μιμοῦνται ἀκατάπλευστα καὶ ἔχουν χάσει ἀκριβῶς γι' αὐτὸν τὸ λόγο, τὴν ἐπαφή τους μὲ τὴν πραγματικότητα· ζοῦν, θά μπορούσε νὰ πει κανεὶς ἐν κοινῶνι, ἀλλὰ δὲν ἔχουν μάτια γι' αὐτήν. Ἡ τυφλότητα καὶ ἡ ἐπαρση τῶν ἀνθρώπων, συγγραφέων καὶ μὴ, πού δίνει τὸν τόνο, καὶ διέπει κρίσιμες πλευρὲς τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, φαίνεται νὰ ὀριοθετεῖ τὸν κεντρικὸ πυρήνα, γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο στρέφεται ἡ ἀφήγησις.

Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἀναφορῶν, παρακολουθοῦμε στὸ *Ὁ Πίθηκος Ξουθ* τὸ μετασημασιμὸ τῆς ἀρχικῆς «συμπάθειας», τῆς βαθύτερης δηλαδὴ ἐπικοινωνίας, τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση, ὅπως αὐτὴ διαγραφόταν στὰ ρομαντικὰ συμφραζόμενα τοῦ *Ἡ Ὁρφανὴ τῆς Χίου*, ἰδιαιτέρως δὲ στὸ κρίσιμο σημεῖο (τ. Α' 4ο κεφάλαιο: 62-70), ὅπου προσητομαζέται ἡ εὐτυχημένη, ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὲς δοκιμασίες, συνάντησι τῶν ἐρωτευμένων νέων, τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ τῆς Εὐλαλίας: «Διατί αἱ εὐαίσθητοι ψυχὰ ἀπομακρύνονται μὲν ἀταράχως ἀπὸ τοὺς τόπους ὅπου ἐξῆσαν εὐχαρίως, παραιοῦσι δὲ μὲ βραδείαν τρόπον τινὰ καρδίαν τὰ μέρη, ὅπου ἐθρήνησαν τὰς πικροτέρας αὐτῶν δυστυχίας, μολοντί ἀναχωροῦσι μὲ ἐλπίδας εὐτυχεστέρων μέλλοντος... Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν πρώτην δημιουργίαν τοῦ παντός, ἡ ἀκατανόητος φύσις ἐξύμωσε τὸ τελειότερον τῶν πλασματικῶν τῆς μέ τὸ γλυκύτερον ὕδωρ τῆς συμπάθειας διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐκ τῆς οὐσίας του ἕμφυτος αὐτῆ ἰδιότης ἐντυπώνει τόσοσιν οσφικτὰ προσκεκολλημένη εἰς αὐτό, ὥστε εἶναι τὸ τελευταῖον χαρακτηριστικὸν τῆς

ἀνθρωπίνου φύσεως, τὸ ὁποῖον στερεῖται ὁ ἐκθηρωθεὶς ἄνθρωπος[...]»²⁰.

Ὁ τυπικὸς «εὐαίσθητος» καὶ «εὐλαρινῆς» ρομαντικὸς ἦρωας πού «[...] ἀπεφάσισε νὰ περιέλθῃ τὸ ἀγροκήπιον, διὰ ν' ἀποχαιρέτησιν τρόπον τινὰ τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα ὑπέρξαν οἱ μάρτυρες τῶν στεναγμῶν καὶ τῶν θλίψεων τῆς καρδίας του[...]», ἢ πού «[...] εἰσέρχεται εἰς τὸ πλησίον τοῦ ἀγροκηπίου κατάφυτον δάσος, εἰς τὸ ὁποῖον τοὺς ἐλακοειδεῖς δρόμους εὕρισκε πάντοτε μικρὰν τινὰ παρηγορητικὴν ἄνεσιν ἢ αἵματος-αἰγῆς αὐτοῦ καρδία»²¹, καὶ ἡ συναφῆς σκινοθεσία τοῦ φυσικοῦ τοπίου, ἰδίως ὡς πρὸς τὸ σπήλαιο²², ὅπου ἡ Εὐλαλία εἶχε φτιάξει τάφο γιὰ τὸν θεωρούμενο νεκρὸ Ἀλέξανδρο, μετατοπίζονται δραστικὰ στὸ ἀντι-ρομαντικὸ μυθιστόρημα τοῦ 1848: ὁ Πίθηκος-Bartholdy, κληρονομήσας ἀπὸ τὸ «τρομερὸν φάσμα» τοῦ φρικτὰ δολοφονημένου Ροφέρου πού δὲν τὸν ἀφήνει σὲ ἡσυχία, αὐτοεξορίζεται ἡ τιμωρία του εἶναι σαφῆς: πρέπει νὰ ζήσει στὴν ἔρημο, μόνος, ἀποκλεισμένος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους μέχρι νὰ ἐξυμώσει τὴ θεία Δίκη γιὰ τὴ δολοφονία πού διέπραξε²³.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔβδομου κεφαλαίου ἡ περιγραφή τοῦ σπηλαίου πού θά τοῦ χρησίμευε ὡς κατοικία²⁴, ἀνακαλεῖ εὐθέως τὸ προηγούμενο, τοῦ 1839, ὅπου καὶ ὁ τάφος τοῦ «εὐλαρινοῦς Ἀλεξάνδρου» αὐτὸ τὸ σπήλαιο δὲν ἀποτελεῖ παρὰ τὸ ἔναυσμα γιὰ νὰ κατακεραυνωθεί ὁ Rousseau καὶ ὁ ἄνθρωπος τῆς φύσεως: «Τοιαύτη ὑπέρχεν ἡ κατοικία μου· ἡ δὲ ἡμεροῦσος ἐνασχολήσις μου ἦσαν οἱ μαῦροι διαλογισμοί μου, τοὺς ὁποῖους ἡ ἔρημία μ' ἐκάλει εἰς τὸ ν' ἀνατολῶ καθ' ἐκάστην στιγμήν, ν' ἀναπτύσω λεπτομερῶς καὶ νὰ φιλοσοφῶ ἐπ' αὐτῶν ἀπαθῶς, ἂν καὶ παρὰ καιρὸν. Ἐνταῦθα ἠσθάνθην πραγματικῶς τὴν ἀναντίρρητον ἀνάγκην τῆς καθ' ἑαυτὸν μελέτης, τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἔχει χρεῖαν διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ γνωρίσῃ αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ πρὸς τὸν θεὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἰερά αὐτοῦ καθήκοντα· ζῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐγνώρισα ἐκ πείρας πόσον ἠπατήθησαν ὁ Ρουσσώ καὶ οἱ λοιποὶ ψευδώνυμοι φιλόσοφοι γνωμοδοτήσαντες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ζήσει εὐδαίμων ἔξω τῆς κοινωνίας»²⁵.

Ὁ ἥρωας πού δοκιμάζεται σύμφωνα μέ τόν ρομαντικό ἀκόμα τύπο, ἀρχίζει σιγά σιγά μεταμορφούμενος νά προσγειώνεται βλέπει μέ τά ἴδια του τά μάτια ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά ζήσει ἔξω ἀπό τήν κοινωνία: «*Αἴ!... ποσάκις ὅτε κατά τὰς μακράς ἐκείνας χειμερινάς νύκτας, οἱ σιρρίζοντες σφοδροί ἀνεμοὶ περιήχον τρομερῶς εἰς τόν μεμονωμένον μου βράχον, ὅτε ὁ βρυγμός τῶν ἀγρίων θηρίων ἐκλόνιζεν ὄλας μου τίς αἰσθήσεις, ὅτε ὁ πάταγος τοῦ καταπλάτοντος κερανοῦ μ' ἐφαίνετο ἀνασκάπτων τήν γῆν, ἡ δέ ἀκαριαία αὐτοῦ μαρμαρυγή, τρομερωτέρα τοῦ ζοφεροῦ σκοτίου ἀσελήνου νυκτός, διερχομένη διά τῶν χαραδρῶν τοῦ σχεδόν κλονιζομένου στηλαίου μου, ἀντανεκλάτο ἐπί τῶν παλλόντων ὀφθαλμῶν μου, ποσάκις λέγω, δέν ἐπεθύμησα νά ἐπαναπαύσω τά περίφοβα βλέμματά μου ἐφ' ὁμοίου μου ἀνθρωπίνου πλάσματος! ποσάκις δέν ἐπεθύμησα νά ἴδω ἄνθρωπον, ἔστω καί ὑπό τήν φρυζώδη μορφήν τοῦ τρομεροῦ φάσματος τοῦ Ροφέρου!...*»²⁶.

Ὁ μεταμορφωμένος ἥρωας²⁷ ἐπικαλεῖται μιᾶ διαφορετικοῦ τύπου αὐθεντικότητας καί μαζί μιᾶ διαφορετικοῦ τύπου ἀλήθεια γιά τόν ἄνθρωπο, πού λειτουργοῦν, ὅπως φαίνεται, ἐν ἱστορίαις, ἀκυρώνοντας ὄχι μόνο τόν κατενθεϊαν συσχετισμό τοῦ ἀνθρώπου μέ τή «μητέρα»-φύση, τή ρομαντική «συμπάθεια», ἀλλά καί εὐρύτερα τή ρομαντική αὐταιπάτη τῆς αὐτοδυναμίας.

Ἡ αὐθεντικότητα πού αἶρει τίς μιμητικές συμπεριφορές καί τό φαῦλο κύκλο τῶν συνεπειῶν τους γιά τήν κοινωνία καί εἰδικότερα τίς συγγραφικές ἐνασχολήσεις μέσα σ' αὐτήν, προβάλλεται ἀπό δλωσδιόλου ἀπρόσμενη πηγῆ: ἀπό ἕναν ἄνθρωπο πού «γίνεται» πῆθικος, πού καταδικάζεται νά μιμεῖται μέχρι φρυσιὰ νά πληρώσει τό τίμημα πού τοῦ ἀναλογεῖ. Ἡ ἀνα-ρομαντική προσγειώση τοῦ ἀφιγνιτῆ στό *Ὁ Πίθηκος Ξούθ* μέ τό «ἀναποδογύρισμα» τοῦ Rousseau καί «τῶν λοιπῶν ψευδωνύμων φιλοσόφων», ἀποτελοῦσε ἀριζιβῶς τό τίμημα τῆς θείας Δίκης γιά τήν οὐσιαστική ἐπίτευξη τῆς αὐθεντικότητας πού ἐμφανίζεται ἔτσι θεματοποιούμενη μέ ἐξαιρετικά λειτουργικό τρόπο στόν τίτλο τοῦ μυθι-

στορήματος: ὁ πῆθικος πού δέν μπορεῖ νά μήν μιμεῖται εἶναι ὁ διτλός ἀντρομαντικός, προσγειωμένος ἥρωας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. ὅσα σημειώνει σχετικά ἡ Ρωξάνη Ἀργυροπούλου - Λουγγή: «Ἡ ἀπέρχηση τοῦ ἔργου τοῦ Ρουσσώ στόν Νεοελληνικό Διαφωτισμό»: *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Ἀφέρωμα στόν Κ.Θ. Δημαρά*. Ἀθήνα, Ὁμίλος Μελέτης Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, 1980, 197-216 βλ. καί Π. Κονδύλης, *Ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οἱ φιλοσοφικές ἰδέες*, Ἀθήνα, Θεμέλιο, 1988, 203-204.

2. Χαρακτηριστικός εἶναι ὁ τόνος τοῦ Ἀθανάσιου Πάριου ὅταν διακηρύσσει στή *Χριστιανική Ἀπολογία* (1800) ὅτι: «[...] ἡ μανία, ἡ λύσσα, ὁ ἐνθουσιασμός τῆς λμπερτίας ἀποφασίζει ἀποστασίαν πάσης ἀρχῆς καί ἐξουσίας οὐ μόνον ἐαγείων ἀλλά καί οὐρανίων· καί τί λέγει ἡ Γραφή ἐμποδίζει οὔτε Καίσαρα, οὔτε Θεόν, οὔτε ἡγεμόνας, οὔτε Ἀποστόλους, οὔτε νόμους, οὔτε ἀρχοντας, οὔτε Εὐαγγέλια. Ἐξω Χριστός. Ἐξω Θεός. Ἀντί τούτων ἄς ἔλθῃ, ἄς παρορσιασθῇ εἰς τό μέσον ὁ σοφώτατος Βολταίρ, ὁ συνειτώτατος Ρουσσώ [...]»: ὅ.π. 199.

3. Βλ. τίς καίριες ἐπισημάνσεις τῶν R. Derathé: «L' homme selon Rousseau» (1964) καί P. Bénichou: «Réflexions sur l' idée de nature chez Rousseau» (1979) στό σύμμεκτο τόμο: G. Genette-T. Todorov (éds), *Pensée de Rousseau*, Paris, Seuil, 1984, 109-124 καί 125-145 ἀντίστοιχα.

4. Ρωξάνη Ἀργυροπούλου-Λουγγή, «Ἡ ἀπέρχηση τοῦ Ρουσσώ...», 210-214.

5. Δημ. Κατωτζίης, *Τά Εὐρισκόμενα*, (ἐπιμ.: Κ.Θ. Δημαράς), Ἀθήνα, Ἐρμής, 1970, 75.

6. Σχετικά μέ τή στάση τοῦ Β. Λέσβιου, βλ.: Ρωξάνη Ἀργυροπούλου-Λουγγή, «Ἡ ἀπέρχηση τοῦ Ρουσσώ...» 205-206.

7. «Ὁ πῆθικος Ξούθ ἢ Τά Ἥθη τοῦ αἰῶνος. Σύγγραμμα πρωτοφανές», περ. *Ἀποθήκη τῶν Ὁφελίμων καί Τερπνῶν Γνώσεων*, 10-16 (Ἀπρίλιος - Ὀκτώβριος 1848), 91-96, 114-120, 137-144, 162-168, 189-192, 214-216 καί 237-240 ἀντίστοιχα.

8. *Ἡ Ὁρρανή τῆς Χίου ἢ Ὁ Θρίαμβος τῆς ἀρετῆς*, τ.Α'-Β', Ἐρμούπολις, Τυπογραφία Γεωργίου Πολυμέρη, 1839.

9. Ἡ ἔκδοσις εἶχε ἀναγγελεῖ μέ προκηρυξη πού ὁ συγγραφέας τύπωσε στήν Ὁδησό· βλ. σχετικά ὅσα σημειώνει ὁ Ἄ. Ἀγγέλου στήν εἰσαγωγή του στόν τόμο: Γρηγόριος Παλαιολόγος, *Ὁ Ζωγράφος*, (ἐπιμ.: Ἄ. Ἀγγέλου), Ἀθήνα, Ἐρμής, 1989, 8.

10. Βλ.: Ν. Βαγενάς «Ὁ Πίθηκος Ξούθ» (1994): *Ἡ εἰρωνική γλώσσα. Κριτικές μελέτες γιά τή νεοελληνική γραμματεία*, Ἀθήνα, Στιγμή 1994, 199-225· εἰδικά 206-207.

11. Ὁ.π., 203-204.

12. Ὁ.π., 206.

13. Ὁ.π., 212.

14. (*Κομμάτια γιά τήν καλύτερη γνωριμία*

της σημερινής Ελλάδας) το βιβλίο του Bartholdy που κυκλοφόρησε και σε γαλλική μετάφραση σε δύο τόμους το 1807, προκάλεσε άμεσες και καιριες αντιδράσεις για το ζήτημα: βλ. Έμιμ. Ν. Φραγκίσκος. «<Δύο κατηγορίες του Γένους>: C. de. Pauw (1788) και J.S. Bartholdy (1805)», Έποχές 41 (Σεπτέμβριος 1966) 281-296 και Κ. Σιδάπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τόμ. Γ1, Αθήνα, 1975, 180-225. Οι αντιδράσεις αυτές διατυπώθηκαν ανεξάρτητα από τις μεγάλες και βαθιές ιδεολογικές διαφορές που χώριζαν άκριβως του Έλληνα λογίου, πράγμα το οποίο φαίνεται ιδιαίτερα στην περίπτωση του Κοραή (βλ. έδω παρακάτω) και του Π. Κοδρικά, η μελέτη του οποίου, γραμμένη στα γαλλικά, δημοσιεύθηκε στο *Magasin Encyclopédique* τον Μάρτιο του 1808, και κυκλοφόρησε σε ξεχωριστό φυλλάδιο: βλ.: Αικατερίνη Κουμαριανού - Δ. Αγγελάτος, *Άρχαίο Π. Κοδικά. Κατάλογος*, [ανάτυπο από:] *Τετράδια Έργασίας* 11, Αθήνα, Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών Ε.Ι.Ε., 1987, 51-53.

15. Βλ.: «Τά εις την έκδοσιν (1809) των Βίων του Γλυπτάρχου Προλεγόμενα. Ακολουθία των Αυτοσχεδίων Στοιχειών»: Άδ. Κοραΐς *Προλεγόμενα στους άρχαίους Έλληνες συγγραφείς και η Αυτοβιογραφία του*, τόμ. Α', (πρόλ.: Κ.Θ. Δημαράς), Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1984, 317-370. Πρόκειται όμως να σημειωθεί ότι και η άλλη λογογραφία του εκείνης της περιόδου είναι γεμάτη από έντοτες βίαιες επικριτικές αναφορές του στον Bartholdy: βλ. σχετικά: Giulio Cesare Dalla Croce, *Ο Μπερτόλδος και ο Μπερτολδίνος*, (έπιμ. Α. Αγγελού), Αθήνα, Έρμη, 1988, 22*-23*.

16. «Τά εις την έκδοσιν...» 323.

17. "Ο.π., 323-324 σημ. 1.

18. "Ο.π., 336 σημ. 3.

19. Για τη διάκριση σατιρας και παρωδίας, βλ.: Linda Hutcheon, *A Theory of Parody. The Teachings of Twentieth - Century Art Forms*, New York - London, Methuen, 1985, σχετικά με το ίδιο ζήτημα σε διαφορετικό όμως πλαίσιο συμφοραζομένων, βλ.: Δ. Αγγελάτος, *Διάλογος και Έτερότητα. Η ποιητική διαμόρφωση του Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Αθήνα, Σκόλις, 1994, 68-77.

20. *Η Όρεκινή της Χίου*,... 62.

21. "Ο.π., 63.

22. «[...] δ' δ' Αλέξανδρος παρατηρεί με δυσσάρεσκιν τον ότι η φωνή του πηρου τον απεπλάησεν από τον πεταπιμένον δρόμον, και τον παρέσυρεν εις δύσβατον τόπον, γέμοντα από πυκνοσφυτεμένους ύψηλās κνταρίσους [...] όδηγείται [...] εις παράμερον σπήλαιον, έσχημα-

τισμένον υπό της φύσεως, υπό μύρων και βάτων περιτεπλεγμένων εισέρχεται, και βλέπει εν τω μέσφ του σπηλαιον έπισσωρευμένον χώμα εις σχήμα τάφου, τριγώνου του οποίου ανθρώπινα χείρες είχαν φυτεμένα κρύνα και ναρκίσσους... αίφνης παρατηρεί εις την κορυφήν του τάφου πλάκα, επί της οποίας είναι άτέχνως χαραγμένα τινα γράμματα... αναγιώσκει... "ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΕΙΛΙΚΡΙΝΟΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ": δ.π., 64. Βλ. ακόμα και τις έπισημάνσεις του Η. Tonnet για το συσχετισμό του κεμένου με το άρχαίο έλληνικό μυθιστόρημα: «A gropros des premiers romans neo-helléniques», *Meis*, τόμ. VI, 1-2, (1991), 89-114, σχετικά με το μοτίβο του τάφου: 114.

23. *Ο Πιθηκος Σουθ...*, 140-141. Επιβόλεται έτσι έδώ ο διακειμενικός συσχετισμός του κεμένου με το γνωστό μυθιστόρημα της Mary Shelley, *Frankenstein or The Modern Prometheus* (1818-1831): σχετικά με το μυθιστόρημα της Mary Shelley σε άνάλογο πλαίσιο, βλ. και: Dimitris Angelatos, «"Disiecta membra"» ou Le roman polyphonique: Mary Shelley, *Frankenstein* (1818-1831) - Nikos Kachitsis, *Le Héros de Gand* (1967)», *Cahiers Balkaniques* 18 (1992) 165-176.

24. «Ο δούσας έξ ημερών δρόμον εις την έρημον προς ζήτησιν άροδιου καταγωγίον επέστησα τέλος την προσοχήν μου εις τους πρόποδας λόφον, όπου σπηλαιώδες κοίλωμα έντός άποτόμου βράχου μ' έφάνη το καταλληλότερον μέρος: διότι το μέν κοίλωμα τουτο ήδύνατο εύκόλως να διατεθή ούτως πώς ώστε να προφυλάττωμαι την νύκτα από της εφόδου των άγρίων θηρίων, ό δέ πυραρέων ύδαξ ύδατος και οι άφθονοι καρποί των δένδρων του πλησίον δάσους έξησφάλιζον τάς πρώτας ανάγκας της ζωής μου· εκαθάρισα λοιπόν δσον ήδύνάμην το κοίλωμα τουτο, συνέλεξα φύλλα καλάμων και έστρωσα τό έδαφος αυτού και εύρών πλατίν λίθον εκάλωσα αυτόν ως θήραν προς έμφραξιν της εισόδου», δ.π., 141.

25. "Ο.π.

26. "Ο.π.

27. «Και τά μέν φορέματα, τά όποια ότε έξηλάθην εις την έρημον εφόδον, διαρρηχθέντα έπεσον εις ρέθη, αλλά τό δέρμα μου ειχε τόσον σκληρυνθή υπό των κακοπαθειών, των κανστιών ακτίνων του ήλιου και των προσβολών των ακαθέκτων άνέμων, ώστε κατήτησε σχεδόν μέλαν και εκάλιφθη υπό ειδους τινός φοιδών και τριγών κατά μέρος· οι δε χαρακτηρισες μου παρήλλαξαν επί τοσοούτον, ώστε δύσκόλως ήδύνατο τις ν' αναγνωρίση επ' έμου τά κύρια χαρακτηριστικά της ανθρώπινου μορφής»: δ.π.

